

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

імені ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

Кафедра стрільби та технічних видів спорту

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету спорту, доцент

_____ І.М. Ріпак

“ _____ ” _____ 20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ШАХИ

для студентів 1 курсу факультету спорту

денної форми навчання

галузь знань: 01 - Освіта

спеціальність: 017 “Фізична культура і спорт”

перший бакалаврський рівень

Львів

2018-2019 навчальний рік

Робоча програма з дисципліни “Шахи” для студентів 1 курсу факультету спорту галузі знань 01 - Освіта, спеціальність: 017 “Фізична культура і спорт”

“ ___ ” серпня, 2018 року - ___ стор.

Розробники:

Янків Ігор Тарасович, доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри стрільби та технічних видів спорту

Протокол № ___ від “ ___ ” _____ 20__ року

Завідувач кафедри, доктор наук фізичного виховання і спорту,

“ ___ ” _____ 20__ року _____ професор Богдан Виноградський

© Янків І.Т., 2018 рік

© ЛДУФК, 2018 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	галузь знань: 01 – Освіта	Нормативна	
	спеціальність: 017 “Фізична культура і спорт”		
Модулів – 1		Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		1-й	
		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		2-й	
	Лекції		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 2,5	перший бакалаврський рівень	8 год.	
		Практичні, семінарські	
		32 год.	
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		50 год.	
		Індивідуальні завдання: -	
Вид контролю: залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 40/50

ВСТУП

Програма ґрунтується на концептуальних засадах законів України «Про фізичну культуру і спорту», «Про вищу освіту», «Єдиної спортивної класифікації України», «Навчальних програм для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності» тощо.

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Основи шахової гри» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», за напрямом 0102 «Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини» для спеціальностей 6.010201 - «Фізичне виховання», 6.010202 - «Спорт».

Предметом вивчення «Шахи» є загальні закономірності та тенденції зародження і розвитку шахів впродовж історії людства, а також ознайомлення, вивчення та закріплення основних елементів гри в шахи, отримання теоретичних знань і практичних навичок.

Міждисциплінарні зв'язки: «Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів», «Теорія і методика обраного виду спорту», «Теорія і методика юнацького спорту», «Теорія і методика фізичного виховання», «Історія фізичної культури», «Педагогіка», практичні дисципліни, «Історія України», «Історія української культури» та ін.

• **Опис навчальної дисципліни**

Навчальна дисципліна викладається для студентів першого курсу факультету спорту у 2 семестрі і уособлює в себе один розділ основи шахової гри. Загальна кількість годин на дисципліну становить 90 год.;

Форми контролю: диференційований залік.

• **Мета і завдання навчальної дисципліни**

Метою викладання навчальної дисципліни «Шахи» є формування у студентів фундаментальних теоретичних та практичних знань з основ шахової гри, формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, її професійно-педагогічних знань, вмінь, навичок, які забезпечують теоретичну і практичну підготовку висококваліфікованих спеціалістів в галузі фізичного виховання і спорту.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Шахи» є:

- розвиток професійної самосвідомості майбутніх фахівців
- ознайомлення з необхідними теоретичними положеннями шахової гри
- виховання морально-етичних та ідейно-патріотичних переконань фахівця, причетності до світової історичної спадщини та традицій в галузі фізичної культури

- формування професійно-педагогічних знань та умінь для вирішення завдань на початковому рівні навчання шаховій грі
- прищеплення навичок розумового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення шахових позицій та прийняття правильних рішень
- вироблення умінь застосовувати набуті знання у професійній діяльності, для орієнтації в сучасних тенденціях розвитку шахів, оцінки спортивних явищ та подій.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: основні історичні закономірності, факти, дати, події у зародженні та функціонуванні шахів у світі від доби стародавнього світу до новітнього часу; основні тенденції, події і закономірності розвитку шахів на теренах України від найдавніших часів до сьогодення; основні елементи шахової гри, правила та теоретико-методичні основи шахів

вміти: прищепити розуміння шахів як засобу міжнаціонального спілкування та зміцнення дружби між народами; використовувати матеріали з основ шахової гри при проведенні бесід зі школярами для формування потреби до фізкультурно-спортивної діяльності; володіти термінологією шахів; використовувати сучасні засоби і методи навчання шаховій грі; виховувати усвідомлення причетності нашої нації до формування світової історії шахів; прищепити навички правильного виконання основних елементів шахової гри; виробити уміння застосовувати набуті знання у практичній діяльності, для орієнтації в сучасних тенденціях розвитку шахів.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 години/3 кредити ECTS (денна форма навчання).

Програма навчальної дисципліни Модуль 1

Змістовий модуль 1. Історія розвитку та особливості гри в шахи.

Тема 1. Історія розвитку та сучасний стан шахів.

«Основи шахової гри» як навчальна і наукова дисципліна. Структура курсу. Зв'язок з іншими навчальними дисциплінами. Передумови виникнення і розвитку шахів у первісному суспільстві. Тенденції поширення шахів у світі. Провідні шахісти в історії шахової гри. Особливості розвитку шахів в Україні. Традиції львівської шахової школи та видатні шахісти. Сучасний стан шахів у світі і в Україні.

Тема 2. Основи шахової гри.

Мета гри в шахах. Шахові інструменти (дошка, фігури, пересування фігур). Особливості розташування шахових фігур. Відносна сила і цінність фігур. Сутність шахових фігур та можливість їх застосування. Основні терміни і поняття (гамбіт, дебют, ендшпіль, жертва, задача шахова, кваліфікація шахова, комбінація, контргамбіт, мат, матова мережа, матеріал, міттельшпіль, нічия,

нотація шахова, пат, план у шахах, позиція, прохідний пішак, перевага, розмін, рокіровка, стратегія, шахова, тактика шахова, теорія шахова, турнір).

Тема 3. Правила гри в шахи.

Основні правила гри в шахах. Пропонування нічий та здачі партії. Шахова кваліфікація. Організація та проведення змагань в шахах. Система змагань в шахах. Контроль часу. Визначення місць в шахових змаганнях. Командні змагання.

Тема 4. Особливості навчання гри в шахи.

Особливості методики навчання гри в шахи. Вікові особливості підготовки шахістів. Засоби навчання шахам. Методика тренування в шахах. Форми навчання та проведення занять.

4. Структура навчальної дисципліни

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	п	лаб	с.р.		л	с	п	лаб	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Історичні передумови виникнення стрілецької зброї												
Тема 1. Історія розвитку та сучасний стан шахів		2		4	-	20	26		-	-	-	
Тема 2. Основи шахової гри		2		18	-	10	30			-	-	

Тема 3. Правила гри в шахи		2		6	-	10	18		-	-	-	
Тема 4. Особливості навчання гри в шахи		2		2	-	10	16			-	-	
Разом за змістовим модулем 1		8		32		50	90					
Усього годин		8		32		50	90					

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Історія шахів в Україні.	2
2.	Шахові інструменти і поняття	2
3.	Хід, взяття та маневри фігур	2
4.	Основні принципи гри в шахи	2
5.	Основні правила гри в шахи	2
6.	Техніка матування одинокого короля	4
7.	Тактика в шахах	2
8.	Основи дебютів	2
9.	Основи мітельшпілю	4
10.	Основи шахових закінчень	4
11.	Шахові задачі, етюди	2
12.	Особливості методики тренування в шахах	2
13.	Організація та проведення змагань по шахах	2
	Разом	32

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Історія шахових олімпіад. Участь української збірної в олімпіадах	10
2.	Матчі за звання найсильнішого шахіста світу. Рейтингова система	10

3.	Тактична підготовка. Шахові задачі. Шахові етюди	10
4.	Шахові дебюти: відкриті, закриті, напіввідкриті	6
5.	Вікові особливості навчання шахам. Методи психологічної підготовки шахістів	2
6.	Різновиди шахових змагань. Бліц-турніри. Командні змагання	2

8. Індивідуальні завдання

(для студентів, які навчаються за графіком сприяння)

- Матеріали самопідготовки;
- Самостійні роботи:
- аналіз літератури,
- реферати.

9. Методи контролю

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та семінарських занять в усній та письмовій формах.

- Опитування.
- Перевірка завдань для самостійної роботи.
- Перевірка матеріалів самопідготовки.
- Виконання завдань практичних занять.

Підсумковий контроль – залік

11. Розподіл балів, які отримують студенти

ЗАЛІКОВІ ВИМОГИ

1. Тестування за матеріалами 1-15 практичного заняття;
2. Здача контрольних нормативів:
  - матування одинокого короля ферзем – 15 балів.
  - матування одинокого короля двома турами – 15 балів.
  - матування одинокого короля турою – 15 балів.
  - пішакове закінчення: король і пішак проти короля – 15 балів.

Шкала оцінювання заліку

Сума балів за	Оцінка	Оцінка за національною шкалою
---------------	--------	-------------------------------

всі види навчальної діяльності	ECTS	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
68-74	D	задовільно	
61-67	E		
35-60	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

Змістовний модуль.

Теми та зміст практичних занять

Тема 1. Історія шахів в Україні.

Шахи в нашому житті посіли значне місце. Вони допомагають формувати в молоді як зацікавленість до розумової праці, так і культуру особистості. Підвищення інтелекту створює умови для формування особистісних рис громадянина України, які включають національну самосвідомість, духовність та культуру.

Що таке шахи та шахова гра. Історія походження шахів. Поступовий розвиток шахової гри. Значення і роль шахів як інтелектуальної гри в Україні та у світі. Світова шахова спільнота. Міжнародні шахові організації: ФІДЕ, Асоціація професійних шахістів. Шахова федерація в Україні. Змагання, першості, матчі, чемпіонати. Порядок та умови їх проведення.

Тема 2. Шахові інструменти і поняття.

Шахова дошка: правила положення шахової дошки та фігур. Креслення шахової дошки (з використанням розвиваючих завдань). Шахова нотація (орієнтування по дошці, визначення кольору полів, не дивлячись на дошку). Тренувальні завдання на бачення дошки.

Тема 3. Хід, взяття та маневри фігур

Ходи і взяття фігур з використанням розвиваючих завдань. Вигідні та невивідні взяття фігур у порівнянні цінності фігур та можливості обміну. Спеціальні ходи на шаховій дошці: рокіровка, перетворення пішака, взяття фігури на проході. Особливості маневрів та розташування фігур на дошці, значення короля в залежності від стадії партії (ознайомлення). Маневри фігур з різних положень.

Тема 4. Основні принципи гри в шахи

Мета та порядок гри. Сила фігур – абсолютна та відносна. Залежність сили фігур від їх розташування на дошці. Цінність фігур (абсолютна та відносна). Правило запису шахових партій та задач. Основні знаки та скорочення під час запису.

Тема 5. Основні правила гри в шахи

Поведінка вихованців на заняттях та під час гри у турнірних залах. Правила поведінки суперників під час змагань: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Основні види змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів, які використовуються початківцями. Спортивна кваліфікація шахістів та норми виконання початкових розрядів. Розрядні групи.

Тема 6. Техніка матування одинокого короля

Мат королем і ферзем, мат королем і турою, мат двома слонами і королем, мат слоном і конем та королем.

Тема 7. Тактика в шахах.

Шахова тактика — сукупність прийомів і способів виконання окремих шахових операцій, що входять у стратегічний план і його завершують.

Роль тактики в шаховій грі виключно велика: груба помилка або тактичний прорахунок можуть призвести до негайного програшу партії. При безпосередньому контакті сил, коли фігури суперників нападають або погрожують напасти одна на одну, на дошці виникає тактична ситуація. Під час тактичних операцій фігури взаємодіють одна з одною, при цьому велику роль відіграє погоджена дія фігур одного суперника проти фігур іншого. До основних елементів він відніс:

- Подвійний напад

- Відкритий напад
- Відкритий шах
- Зв'язка

До допоміжних:

- Заманювання
- Відвернення
- Знищення захисту
- Перекриття
- Блокування
- Звільнення поля

Тема 8. Основи дебюту

Дебют як підготовча стадія до подальшої боротьби у шаховій партії. Розігрування дебюту, спираючись на характеристику основних принципів – боротьба за центр, розвиток фігур та безпека короля. Типові помилки. Перехід до наступної стадії шахової гри – мітельшпілю.

Тема 9. Основи мітельшпілю

Мітельшпіль – найбільш багатогранна частина шахової партії зі своїми планами. Особливості (специфіка) розігрування позицій, завдання та підходи різних шахістів до розігрування мітельшпілю шахової партії. Найпростіші принципи розігрування мітельшпілю та його основні складові: створення небезпеки фігурам противника, вигідні та невигідні взяття. Елементарні методи оцінки ситуацій, що утворилися. Використання простих комбінаційних ідей на практиці. Ознайомлення з елементарними принципами переходу до наступної стадії шахової гри – ендшпілю.

Тема 10. Основи ендшпілю

Основні складові ендшпілю. Знайомство з логічністю шахових закінчень. Специфіка підходу у завершальній стадії у порівнянні з дебютом та мітельшпілем. Знайомство з елементарними законами ендшпілю. Ознаки простих закінчень. Боротьба малими силами: кожна фігура має велике значення, король – основний учасник подій на дошці. Реалізація суттєвих матеріальних в простих закінченнях. Значення та централізація короля. Елементарні пішакові закінчення. Опозиція у пішакових закінченнях.

Тема 11. Шахові задачі, етюди

Задача у шахах — складена шаховим композитором позиція, в якій одній із сторін пропонується виконати завдання (зазвичай поставити мат супернику) за вказану кількість ходів. Композитора, який складає шахові задачі, називають проблемістом.

За жанром задачі поділяють на дво-, три- та багатоходівки. Розв'язок задачі полягає у знаходженні задуманого автором єдиного шляху, що веде до виконання завдання. Естетичний ефект задачі досягається неочікуваним (прихованим) вступним ходом та красивою комбінацією. Як правило, задача не має починатися шахом, розв'язок повинен бути неочевидним, супернику необхідно надати можливості активної контргри.

У задачах автор має дотримуватися основних принципів шахової композиції — легальність початкової позиції, розв'язуваність у всіх варіантах та єдиність розв'язку, а також художніх вимог — виразність задуму, економічність форми, краса розв'язку.

У процесі розвитку задачної композиції її принципи зазнавали значних змін: збагачувався зміст, розширювалась тематика, мінялися вимоги до форми, з'являлися та зникали різноманітні стилі та напрямки.

Тема 12. Особливості навчання гри в шахи.

Особливості методики навчання гри в шахи. Вікові особливості підготовки шахістів. Засоби навчання шахам. Методика тренування в шахах. Форми навчання та проведення занять.

Тема 13. Організація та проведення змагань по шахах

Поведінка вихованців під час гри у турнірних залах. Види змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час змагань: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час змагань.

13. Рекомендована література:

1. Бондарь Л.А. Шахматные семестры / Л.А.Бондарь, З.Б. Лившиц, А.И. Любошиц. // Под ред. А.З. Капенгута. – Мн. : Выш.шк., 1984. – 240с., ил.
2. Вацеба О.М. Нариси з історії західно-українського спортивного руху. / О.М. Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 232 с.
3. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (24.12.93 № 3808-ХІІ).
4. Калинин О.М. Древнекитайская нумерология, протошахматы и генетический код // Девятнадцатая научная конференция «Общество и государство в Китае». / О.М. Калинин, К.Е. Черевко. – М., 1988. – Ч. I. – С. 46–50.
5. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. с венгерского. – Москва : Радуга, 1982. – 399с.
6. Линдер И.М. Шахматы на Руси / И.М. Линдер. // Отв. ред. чл.-корр. АН СССР В. Л. Янин.. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – М. : Наука, 1975. – 205 с.
7. Литвинець А. Історія виникнення шахів на українських землях [Електронний ресурс] / Антон Литвинець, Ігор Янків, Святослав Попович, Назарій Вітер // Спортивна наука України. – № 4 (55). – С. 43–48. – Режим доступу : <http://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/162/155>
8. Ліндер І.М. Біля витоків шахової культури / І.М. Ліндер. – М., 1967. – 136 с.

9. Ліндер І.М. Шахи на Русі / І.М. Ліндер. – М., 1964. – 136 с.
10. Марусенко П. e2-e4? (шахові початки). / П. Марусенко, Т. Дазарева. – Київ : Радянська школа, 1983.
11. Марусенко П. Чемпіони світу з шахів. / П. Марусенко, Т. Лазарева. – Київ : Радянська школа, 1984.
12. Марусенко П. Шаховий гурток у школі. / П. Марусенко, Т. Лазарева. – Київ: Радянська школа, 1983.
13. Методические рекомендации по начальному обучению шахматам. Киев, 1989.
14. Нимпович А. Моя система. / А. Нимпович. – М. : ФиС, 1983.
15. Новотельнов Н.А. Знакомьтесь: шахматы. / Н.А. Новотельнов. – Л. : Лениздат, 1976. – 256 с.
16. Нога О.П. Світ львівського спорту, 1900-1939: спортдосягнення, товариства, архітектура, вбрання, мистецтво / О.П. Нога. – Л. : Українські технології, 2004. – 783 с.
17. Олинова В. Люди и игры: У истоков современного спорта / В. Олинова // Пер. с чешского. – М. : Физкультура и спорт, 1985. – 249 с.
18. Олимпийский спорт: в 2 т. Т. 1 / под. общ. ред. В. Н. Платонова. – К. : Олимпийская литература, 2009. – 735 с.
19. Панов В. Курс дебюти, 6-е взх. / В. Панов, Я. Эстрин. – М. : ФиС. 1980.
20. Петросян Т. Стратегия надежности. / Т. Петросян. – М. : ФиС. 1965.
21. Рети Р. Современный учебник шахматной игры. / Р. Рети. – М. : ФиС, 1981.
22. Семенко Ю. Шахи в Україні / Ю. Семенко // Нариси з історії шахової гри на українській землі і в діаспорі. – Л. : Каменярь, 1993. – 246 с.
23. Слуцкий Д. Контуру эндшпиля. / Д. Слуцкий, М. Шерешевский – М. : ФиС, 1989.
24. Степанюк С.І. Методичний посібник для вивчення дисципліни «Історія фізичної культури» за блочно-модульною системою: Для студентів денної та заочної форми навчання факультету фізичного виховання та спорту. / С.І. Степанюк, О.О. Гречанюк, І.В. Маляренко. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 236 с.
25. Сузтин А. Дебют и миттельшпиль. / А. Сузтин. – Минск, 1980.
26. Трофим'як Б.Е. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.) / Б.Е. Трофим'як // Навчальний посібник. – К., 1997. – 419 с.
27. Федерація шахів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrchess.org.ua/>
28. Філь С.М. Історія фізичної культури: Навчальний посібник / С.М. Філь, О.М. Худолій, Г.В. Малка // За ред. проф. С.М.Філя. – Харків: "ОВС", 2003. – 160 с.
29. Черевко К.Е. О происхождении шахмат // Шахматы в СССР. / К.Е. Черевко. – 1984. – № 1.
30. Шахи в Україні [Електронний ресурс] // Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Шахи в Україні](http://uk.wikipedia.org/wiki/Шахи_в_Україні) (дата звернення: 20.08.13)
31. Энциклопедия олимпийского спорта: в 5-ти томах. / под общ. ред. В.Н. Платонова. – К.: Олимпийская литература, 2004. 1-й т. – 496 с., 2-й т. – 584 с., 3-й т. – 632 с., 4-й т. – 608 с., 5-й т. – 528 с.

32. Яремко І. 100 персон львівського спорту / Іван Яремко. – Львів: «Тріада плюс», 2010. – 388 с.